

Om riksmålets forforskning

Taler

August Western

Omstendigheter

Riksmålsforbundets landsmøte

- 1 Enhver bevegelse som gjør krav paa at eie berettigelse, maa ha et positivt maal. Intet parti, det være sig politisk eller socialt, kan i længden leve paa et negativt program. Den blotte «motstand mot» kan for en stund vække en viss begeistring og tilsynelatende samle massene, men den har ikke nogen livskraft i
- 5 sig. Sent eller tidlig vil iveren slappes, troppene falde fra, og lederne staa alene tilbage med sit negative program. Grunden hertil ligger i selve de menneskelige forholds natur. Disse befinner sig i en stadig bevegelse. Stilstand er i længden umulig. Det er derfor i virkeligheten bare spørsmål om bevegelsen skal være fremadskridende eller tilbagegaaende.

10

- Denne bevegelses-lov gjelder ogsaa vort arbeide, riksmålsarbeidet, og kanske her i høiere grad end paa andre omraader. Ti medens politiske og sociale problemer som regel først opstaar hos enkelte mennesker og bringes ut i livet ved deres bevisste arbeide, saa er selve gjenstanden for vort arbeide, sproget,
- 15 noget som eksisterer og utvikles i den ene eller anden retning ogsaa om vi ikke er os det bevisst. Et samfund hvor der ingen politiske eller sociale interesser findes, vil i politisk og social henseende i lange tider bli staaende paa samme standpunkt; men endog i et slikt samfund vil sproget utvikles i en eller anden retning. Paa det sproglige omraade er stilstand en fysisk umulighet. Derfor er
- 20 det nødvendig at opstille et positivt program ogsaa for riksmålsarbeidet her i landet, hvis det skal ha nogen utsigt til at seire og ikke komme til at virke mot sin hensigt. -

- Og dette saa meget mere som det fra først av er av negativ art og for mange ikke
- 25 er andet end motstand mot maalbevegelsen uten noget andet positivt indhold. Men det synes ikke at kunne være vanskelig at forstaa at dette standpunkt ikke kan opretholdes i længden. Der kan vel ingen for alvor mene at vort riksmål

skulde kunne bevares uforandret i sin nuværende form for al fremtid. Hvis
30 nogen tænker saa, saa glemmer de at et levende sprog som alt andet levende er
underkastet utviklingens lov. Det er bare det døde som kan bevares uforandret.
De gamle ægyptere forstod den kunst at balsamere sine døde paa en saa
fuldkommen maate at de er bevaret næsten uforandret til vor tid. De døde
35 oldtidssprog er ogsaa bevaret i bøger og indskrifter til vor tid; men de er
sproglige mumier; de er idag som for tusener av aar siden, de fortæller os om liv
som engang blev levet her paa jorden, men som forlængst har gjort sin gjerning
og nu bare hører fortiden til.

Men det levende kan ikke balsameres - uten at dø. Det er ikke paa den maate
40 man værner om det levende, men ved at gi det noget at leve av, saa det kan
opfylde sin bestemmelse og utvikles. Sproget er et redskap for den menneskelige
tanke. Det lever bare i og med denne tanke, utvikles med den og dør med den.
Men derav følger at et sprog aldrig kan staa stille saalænge der lever mennesker
for hvis tanker det er uttryk. Stilstand i sproget vil derfor si stilstand i folkets
45 tankeliv, men stilstand i tankelivet vil i virkeligheten si tilbakegang. Saasandt
derfor det norske folk gaar fremad, saa sandt maa ogsaa sproget gaa fremad, og
hvad det gjælder er derfor at faa øie paa fremgangslinjene i den norske
kulturutvikling, for det er saa sikkert som en naturlov at sprogets utvikling maa
ske ad de samme fremgangslinjer som folkets egen kulturutvikling. At «værne
50 om riksmålet» vil derfor ikke si at bygge en kinesisk mur omkring det,
allermindst vil det si at bygge en halvmur, som er lukket mot nord, men aapen
mot syd; men det vil si at sørge for at det til enhver tid holder skridt med det
hele folks kulturelle utvikling, baade den som har sine kilder i vort eget hjemlige
samfund og den som øser av den almenmenneskelige kulturrigdom. Heri ligger
55 efter min mening paa engang riksmålsarbeidets begrænsning og opgave: paa
den ene side at bevare hvad godt vort riksmål allerede har vundet ved sin
berøring med fremmede kulturer, og paa den anden side at søke at tilgodegjøre
for det den rigdom som endnu er det norske folks sproglige fælleseie.

60 Dette program er forøvrig ikke noget nyt. Det er heller ikke nogen oppfindelse av
enkelte mænd, om det end som ethvert andet program maa formes i ord av
enkeltmænd. Det er den vei som den norske riksmålsutvikling har gaat jevnt og
rolig helt siden 1814, og som den ogsaa for fremtiden maa gaa, men mere bevisst
end før, hvis den vil seire.

65

La os kaste et kort blik paa denne riksmålets utvikling fra 1814 og til nu.

For den generation som var født og opdrat før 1814, gjorde adskillelsen fra
70 Danmark vistnok ingen forandring i den sproglige opfatning. De hadde lært at
betragte dansk som mønsteret, og tænkte sig neppe at der kunde gjøres nogen
forandring heri. Til daglig brukte mange dannede mennesker særnorske former
og særnorske ord, kanske endog i høiere grad end nu, men det faldt dem ikke
ind at dette var andet end et slurveri, som til nød kunde taales i den løsslupne
75 dagligtale, men som aldrig kunde eller burde faa nogen indflydelse paa
skriftsproget. Derfor stod ogsaa disse mennesker uforstaaende overfor den
fornorsking som senere trængte sig frem og krævede plads i skriftsproget.
Betegnende er i denne henseende en ytring av Conradine Dunker, som i
«Gamle Dage» s.20, (hvor hun nævner en «sogneprest til Ager» d. e. Aker)
80 føier følgende bemerkning til navnet «Ager»: «Jeg ser nok at man nu skriver
Aker, men k er, i mine Øine, et hadværdigt Bogstav, haardt og stødende for
Øret, stygt Carricatur for Øiet og vanskeligt at nedskrive, medens g er blødt og
behageligt for Øret, takkeligt for Øiet og let at nedskrive. De sprog have ikke
lidet forud, der have nægtet Adgang til dette lille Utske.»

85 Det var ganske naturlig at der maatte gaa en tid før den tanke kunde vinde
indpas at norsk skriftsprog skulde avspeile norsk dannet tale, og at det var
naturligere at søke til hjemlige kilder for at imøtekomme sprogets trang til
utvikling og fornyelse end at søke til Danmark. Det var derfor egentlig først
90 Henrik Wergeland som med fuld bevissthet, om end ikke altid med fuld
forstaaelse, optok fornorskingsarbeidet, dels mere spredt i sine forskjellige
skrifter, dels og især i sin bekjendte avhandling fra 1835: Om norsk
Sprogreformation, hvori han hævder at «for norske Forfattere av nogen
Særegenheid og især for Digterne er det paa engang en Nødvendighed og hans
95 Hang til Frihed, som driver ham til at nærme sig det Sprog som Folket taler»,
likesom han (W.) forutser, «at vort Skriftsprog har ikke alene en lexikalsk, men
ogsaa noget av en grammatikalsk Rigdom fra Almuesproget ivente», om han
end mener, «at Haabet maa opgives om at kunne gjenvinde ret meget af de
grammatikalske Fortrin». -

100 I denne samme avhandling regner Wergeland op en hel del norske ord som efter
hans mening bør avløse danske og tyske. Man maa derfor gaa ut fra at de ord
han foreslaar, paa hans tid var nye eller ukjendte i skriftsproget, men det
interessante er at kanske de fleste av disse ord nu tilhører ikke alene den dannede
105 tale, men ogsaa skriftsproget, og er saa almindelige der at et nutidsmenneske har

vanskelig for at tænke sig at disse ord engang var nyheter. Slike ord er f.eks. vek, lind, (= mild), faafængt, samlag, at orke, næpe, greier, faamælt, anføttes, dryg, vasdrag, skigard, fjøs, slaatonn, aarsæl, hærferd, o.fl., mens der selvfølgelig ogsaa
110 findes dem som ikke har slaat igjennem.

Som digter hadde Wergeland især øre for det lydmalende i sproget, og det er netop fordi han finder flere av de norske ord mere lydmalende, og derfor mere betegnende, end de danske, at han foretrækker dem; ti, siger han, «da er et ord
115 først levende og døbt i Aand, naar det rører Indbildningskraften». Det var saaledes ikke utelukkende norskhetfølelse som laa til grund for Wergelands «maalstræv», hvorfor han ogsaa kunde bli begeistret for ord som er like saa meget danske eller endog tyske som norske, som naar han ser «det Stejlende i Hingst..., Gaupeøjet i gridsk..., det Selvtilfredse i kose sig».

120 Det er klart at Wergelands bestræbelser maatte møte megen motstand, især fra det Welhavenske parti. Ogsaa en autoritet som P. A. Munch optraadte mot fornorskingen av skriftsproget, og det saa tidlig som i 1832, altså 3 aar før W. skrev sin nys nævnte avhandling. Det er nu interessant at se, at flere av de ord
125 som han gjør indvendinger mot, bl.a. fordi de er «almindelige hos den laveste pøbel» nu har faat fuld borgerret i sproget f.eks. grop, skolt, kulp, at smyge, sige (: synke), skvette, sjø, tyne; hunkjønnsartikelen -a som i boka, kalder han «det platte, aldeles pøbelagtige a», og siger at man da ogsaa burde skrive barna istedetfor børnene. Hvad vilde Munch ha sagt hvis han hadde levet nu og set
130 den «pøbelagtige» form barna endog i den alvorligste stil? Selvfølgelig hadde Munch ret naar han vendte sig mot enkelte av den norske skoles nylavede ord, som paa ingen maate var norske, som f.eks. Sprudslesly, Ordbladerasel, Tankeqvisteqvasl, Luepill, hvori som han siger «især Hr. W. ekstravagerer». Han saa ikke at alt dette var det første famlende forsøk i en retning som i og for
135 sig var rigtig, men som endnu ikke var kommet ind i det rette spor.

Derfor er det ogsaa egentlig først med Asbjørnsen og Moe (Norske Folkeeventyr 1842), at fornorskingsarbeidet kan siges at være begyndt planmæssig. Disse to mænd hadde, som kanske ingen før dem, lyttet til folkets tale, og forstod med
140 megen kunst og sikker smag at gi sit sprog norsk farve ved at opta ikke bare norske ord, men hvad der var endnu vigtigere, ogsaa norske vendinger og norske lyd; med andre ord, hos disse forfattere viser sig først hvad Wergeland forutsaa, at vort skriftsprog kunde berikes fra folkemaalene ikke bare i leksikalsk, men ogsaa i grammatikalsk henseende.

Den betydning, som disse forfatteres eventyr-samlinger har hat for utviklingen av norsk sprogfølelse hos bybefolkningen, kan neppe overvurderes. Netop fordi de fortrinsvis søkte sin læsekreds hos de yngste, hvis sprogfølelse endnu ikke var
150 stivnet, har de hat en indflydelse i sproglig henseende som ingen anden forfatter, ikke engang Bjørnson. Det er ikke for meget at si at de har ført bybefolkningens sprogopfatning og sprogfølelse ind paa et fuldstændig nyt spor. Fra nu av er retningen git, og selv om farten ikke altid har været upaaklagelig, og der endnu er sterke hemmende kræfter som søger at stanse udviklingen, saa kan det dog
155 ikke længer være tvilsomt for nogen, som har øine at se med og ører at høre med, at den norske fremgangslinje fører bort fra Danmark og hjem til os selv.

Dette er da ogsaa fuldt ut erkjendt av Riksmålsforbundet, idet dette i sine lovers første paragraf opstiller som sit formaal «at arbeide for en fortsat
160 utvikling av vort nuværende riksmål, saa det baade i ordvalg og sætningsbygning kan fremtræde som god norsk tale og skrift», og jeg skal i det følgende prøve paa at vise baade hvad der bør være vort endelige maal, og hvorledes dette maal efter min mening bedst kan naaes.

Riksmålsforbundets opgave er, ifølge dets egne lover, paa grundlag av det nuværende riksmål at arbeide henimot et norsk sprog her i landet, d. v. s. et sprog som tydelig gir sig tilkjende som norsk i sammenligning med dansk og svensk, men paa samme tid er et nutidssprog. Naar vi ikke kan slutte os til
165 landsmålsbevægelsen, saa er det ikke fordi vi mangler følelse for det nationale eller fordi vi er eller stammer fra indflyttere, men fordi vi vil at det norske skriftsprog skal være saavidt mulig et fællessprog baade for by og bygd, ikke bare en idealisert vestlandsdialekt, og fordi vi ønsker et moderne sprog som er let at haandtere, ikke et middelalder-sprog med en mængde tunge lydforbindelser og grammatiske vanskeligheter som aldrig kan bli det hele folks fælleseie. -
170

175 Vi maa derfor forsøke at tænke os hvorledes det norske sprog vilde set ut, hvis det hadde faat lov at utvikle sig frit, vistnok ikke uten fremmed indflydelse, for det er ikke nogen fordel, men dog i en ubrutt fortsættelse av det gamle sprog. Nu kan vi være temmelig sikre paa at selv om foreningen med Danmark aldrig
180 hadde fundet sted, saa vilde allikevel sproget ha utviklet sig som et østlandssprog. Allerede før den norske kongestamme utdøde i 1319, hadde det norske kulturcentrum flyttet sig fra det norden- og vestenfjeldske til egnen omkring Kristiania-fjorden. Endog om Norge hadde faat fortsætte som et

185 selvstendig kongedømme, er det klart at det vilde kommet i en livlig, baade
materiel og aandelig, forbindelse med Danmark og Sverige, og dette vilde visselig
ha avsat sine merker i sproget. Dette vilde, likesom andre nyere sprog, ha optat
en mængde fremmede, danske, svenske, tyske og franske ord, noget som
likefrem kan bevises ved sammenligning med svensk. Det er noget som ikke er
190 til at undgaa, og det er et stort spørsmål om det er nogen egentlig skade for et
sprog at det optar endel fremmede ord; det blir derved saa meget rikere og mere
nuancert. Paa den anden side er det klart at det ogsaa vilde ha beholdt en
mængde særnorske elementer, som nu kun lever i dialektene, og det er disse
særnorske elementer som det derfor gjælder at vinde tilbage.

195 For at faa øie paa disse særnorske elementer nytter det ikke, som maalmændene
gjør, at gaa tilbage til det klassiske oldnorsk og saa lete op i de mest bortgjemte
dialekter hvad der hist og her er levnet av den oldnorske sprogbygning, for derav
at sætte sammen noget som ser svært fint ut, men som for de fleste mennesker
200 her i landet er et dødt ideal uten tilsvarende virkelighet. Det kan ikke hjelpe at
en form lever her, en anden der, at et uforstaaelig ord findes i en dialekt og et
andet i en anden. De former og ord som skal danne grundstammen i et sprog
maa ikke findes bare her og der, men om ikke over det hele land saa dog praktisk
talt hos alle. Saa faar hver enkelt dialekt beholde sine særegenheter for sig selv.

205 Vi maa altsaa se til at komme til klarhet over hvad der praktisk talt kan siges at
være fællesnorsk og forsøke paa om det kan vindes tilbake for riksmålet.

Ethvert sprog kan betragtes fra fire sider, nemlig:

210

- ordforraadet,

- lydforholdene (uttalen),

215

- de grammatiske former, og

- de syntaktiske forbindelser.

Hvad ordforraadet angaar, saa kan det selvfølgelig ikke negtes at vort riksmål,
220 likesom andre kultursprog, indeholder en hel del fremmedord, som er mere eller
mindre overflødige, og der er ingen tvil om at der her er et rikt felt for
riksmålsforbundets arbeide. Paa den anden side kan det ikke noksom

indprentes at det her gjælder at gaa forsigtig frem. Det var netop den store feil
225 ved K. Knudsens ellers saa fortjenstfulde og uegennyttige arbeide, at han paa
dette punkt ikke viste det rette maatehold, og det er efter min mening en av
maalbevægelsens svake sider, at de saa godt som ikke vil anerkjende noget ord
som ikke er egte norsk, særlig ikke slike fremmedord som i sin oprindelse er
danske eller tyske, medens de ikke er saa rædde for franske og latinske.

230

Det er nemlig ikke sikkert at et norsk ord i og for sig er bedre end et fremmed
bare fordi det er norsk. Et ords brukbarhet avhænger nemlig ikke bare av dets
oprindelse: om det er norsk eller fremmed; hvad det først og fremst kommer an
paa er om dets betydning er kjendt eller ukjendt. Jeg vover f.eks. at paastaa at da
235 for nogen aar siden ordet varamand blev officielt fastslaat istedetfor suppleant,
var det norske ord i langt høiere grad et fremmedord end det fremmede
suppleant. Jeg er overbevist om at der dengang var meget faa mennesker her i
landet som visste hvad en varamand var, medens der neppe var noget voksent
menneske her i landet som ikke visste hvad en suppleant var.

240

Det var derfor en høist unødvendig avløsning, hvortil kommer at det er uheldig
av den grund at det ogsaa maa brukes om kvinder. Det forundrer mig igrunden
at ikke vore energiske kvindesakskvinder har optat en kamp mot slike ord som
ender paa -mand (formand, meddomsmand, lagrettemand, varamand o. l.), for
245 de minder jo allesammen om mændenes overherredømme og kvindenes
underkuelse. -

For at et ord skal være en god avløser maa det ha en praktisk fordel fremfor det
fremmede, enten ved at det er forstaaeligere, eller ved at det er kortere og lettere.
250 - Derfor er f.eks. hærordning bedre end arméorganisation, men det er ikke
derfor sagt at hærfærd i almindelig prosa er bedre end krig; kundgjøre er bedre
end bekjendtgjøre; nævnd er et kort og greit ord istedetfor komite eller
kommission, og syn er i mange tilfælde en god avløser for besigtigelse o. lign.
ord; saaledes brukes jo nu brandsyn meget istedenfor brandvisitation, og ingen
255 kan være i tvil om at et ord som synsnævnd er at foretrække for et slikt uhyre
som besigtigelseskommission, og paa samme maate kunde forliksnævnd avløse
det likesaa uhyrlige forlikelseskommission. Helseraad er allerede indført for
sundhetskommission. Samvirke er langt at foretrække for Kooperation og
samvirkelag er følgelig bedre end kooperativ forening. Paa lignende maate er
260 samfærdsel, eller i sammensætninger endog bare samfærd, bedre end
kommunikation, og jeg skjønner ikke der skulde være noget iveien for at si

Norges samfærdsmidler istedetfor Norges kommunikationer.

265 Men det gjælder som sagt her at gaa frem med stor varsomhet og takt, saa det hele ikke løper ut i affektation og unatur. Rikksmaalsforbundet har her efter min mening en stor opgave, og det var vist ikke av veien om det sørget for utgivelsen av en samling gode avløserer av vore brysomste fremmedord og ord-uhyrer. Selvfølgelig kan vi her lære meget av landsmaalet, om vi end maa vogte os for
270 som dette at opgi korte velkjendte ord, bare fordi de i sin oprindelse er fremmede, og erstatte dem med hvad jeg vil kalde norske fremmedord, som naar f.eks. enkelte landsmaalsforfattere ikke taaler et saa almindelig ord som pande, men bruker enne istedet. Aasen siger rigtignok at pande er et daarlig ord, men det er dog ganske vist kjendt over det hele land, medens enne neppe er kjendt
275 utenfor Hallingdal, hvor det lyder edne. Naar derfor Garborg i «Læraren» siger: han stryk seg yver enne, saa er det i høi grad egnet til at misforstaaes.

Ogsaa i lydforholdene kan meget gjøres, dels ved at slike norske lyd og lydforbindelser som faktisk tilhører det talte rikksmaal ogsaa faar sit uttryk i
280 skrift, dels ved at vi baner veien for at vinde tilbake slike som endnu ikke har faat fuld hævd i det dannede talesprog. Et betydningsfuldt steg fremad er gjort ved indførelsen av de saakaldte haarde konsonanter, og rikksmaalsforbundet har handlet fuldstændig rigtig ved at opta disse i sin retskrivning. Men det er ikke nok at forbundet selv bruker dem, det maa ogsaa se til at faa andre til at bruke
285 dem, særlig ved henvendelser til pressen. Det er glædelig at se at flere ledende aviser har optat denne reform, men det er paa samme tid nedslaaende at se et par av de større hovedstadsblade haardnakket vægre sig for i dette punkt at anerkjende norsk uttale. Jeg nærer ingensomhelst tvil om at de som saaledes gjør alt for at bevare den danske skrivemaate, mot sin vilje arbeider for landsmaalet,
290 og jeg maa derfor saa sterkt som jeg formaar henstille til disse presseorganer at opgi en motstand som de dog maa forstaa ikke vil nytte noget i længden; ti de kan dog vel ikke for alvor tænke sig muligheten av at rikksmaalet nogensinde skulde gaa tilbake til de bløte konsonanter. Det vilde være mot naturen.

295 De haarde konsonanter maa nu ansees som et fastslaat faktum i norsk rikksmaal, og de har desuten en større betydning end den som ligger i at en hel række ord har faat en norsk istedenfor en dansk dragt. Optagelsen av disse konsonanter i skrift er i virkeligheten en sproglig landevinding, det er en anerkjendelse av at for norsk rikksmaal skal norsk uttale være det avgjørende, og det fører derfor videre
300 paa den norske fremgangslinje. Saaledes synes jeg det snart er paa høi tid at vi

blir kvit det stumme d efter l og n i ord som falde, finde og begynder at skrive
falle, finne i stedet, i likhet med landsmaalet. Denne uttale er forresten ikke
særlig norsk, heller ikke i dansk uttales noget d i denne stilling; men om
305 danskerne vil vedbli at skrive et stumt d, saa er jo det noget som ikke kommer os
ved.

Der er et punkt i vokalismen, hvor forskjellen mellem norsk og dansk er likesaa
sterk som mellem haard og bløt konsonant, - nemlig de norske tvelyd ei, au, øy
310 motsat dansk e og ø. Uagtet der findes norske dialekter som i større eller mindre
grad har opgit disse tvelyd, nemlig grænsedialektene mot Sverige, maa det siges
at de er et særkjende for norsk. De lever ikke alene i de allerfleste bygdedialekter,
men ogsaa i de allerfleste bydialekter, og begynder mere og mere at trænge sig
ind i den dannede tale. En hel del ord med disse tvelyd er allerede optat fra
315 dialektene i skriftsproget, f.eks. beite, grei, greier, hei, kveite, lei, meis, peis, skrei,
sveiv, -e; baus, baute, bauta, (-sten), draug, gaupe, haug, hardhaus, lauparsko,
maur, naut, raute, sau, skaut, snau, staur, traust; brøite (vei), døive, løipe, røi,
søie, o. fl.

320 Særlig er dette tilfælde med egennavn, hvor formene med tvelyd vel nu maa siges
at være eneherskende. Der er ingen længer nu som kalder sine sønner Østen,
Torsten, Tollef, Kolben. el. lign. Det heter nu altid Øistein, Torstein, Torleiv,
Kolbein, o. lign.

325 Pikenavn som Oddlaug, Rannveig, Solveig, er likeledes meget almindelige.

Og det er efter min mening netop gennem egennavnene at veien gaar henimot
disse norske tvelyd ogsaa i almindelige ord. Navn som Torstein, Øistein, Steinar
vænnere baade øie og øre til formen stein; denne vil først faa indgang i
330 sammensætninger som steinbit, steinrøis, bautastein, og vil derpaa snart vaage
sig frem uten følge. Saaledes ogsaa bein i Birkebeiner. En hel del tvelyds-ord
brukes allerede nu uten anstøt i daglig tale og i lettere stil hvor den daglige tale
efterlignes. Hvem vil betænke sig paa at si eller skrive: han var eitrende sint; hans
smil fortrak sig til en styg gjeip; midt i bakkekneiken; ved middagsleite; han er en
335 sleip fyr; han er en god gauk, for ikke at tale om ølgauk, brændevinsgauk,
gauketur; det hauket oppe i lien; der blir godt høiaar; at stupe kraake i høisaaten;
han stak en høidott bort til hesten; det siste ord oversætter Aasen med en høvisk,
haandfuld hø; hvilken nordmand snakker nu om en høvisk?

Videre: det gik som en røik, gutten i røiken, faa sig en røik; man tar sig en støit, ikke en støt, og man staar for en støit likesaa godt som for en støt. En bekjendt av mig, som forøvrig er ivrig riksmålsmand, har kaldt sin sommervilla for Røisa, fordi den er bygget i en steinrøis. Man tænke sig bare, at han hadde kaldt
345 den Røsen: Ingen vilde ha forstaat hvad det skulde bety. Endnu i 1872 skrev Jonas Lie om Nordfjordhesten: «over høstbløden faar den trække ogsaa denne gang.» Ingen norsk forfatter vilde nu betænke sig paa at skrive høstbløiten eller vaarbløiten.

350 Jeg mener derfor, at tvetydene er paa god vei til at komme ind i riksmåalet igjen: Vi føler i virkeligheten alle at de er kjøt av vort kjøt og blod av vort blod. Dog neppe alle; en hel del maa antas at være uigjenkaldelig tapt, ogsaa i bygdedialektene. Men de som alt har fundet vei ind i det talte riksmåal, bør brukes og brukes ofte, saa de kan bane veien for de andre, saaledes at disse ikke
355 en vakker dag kommer over os som en ødelæggende vaarflom.

Jeg kommer nu til de grammatiske former, det punkt hvor forskjellen mellem landsmaal og riksmåal efter maalmændenes paastand trær skarpest frem. Ja, naar man simpelthen erklærer alt som ikke stemmer med Hægstad-normalen for
360 dansk, selv om det er utviklet paa norsk grund, og bare anerkjender de aller alderdommeligste former, saa kan nok forskjellen paa norsk og riksmåal bli stor. Jeg har allerede i min brochure «Er vort riksmåal et fremmed sprog?» og mere detaljert i en bladartikel: «Landsmaalets formlære i statistikkens lys» paavist hvorledes det i virkeligheten forholder sig med den paastaaede store
365 grammatiske forskjøl paa riksmåalets formlære og den ekte norske formlære. Jeg skal her bare nævne et enkelt punkt, nemlig substantivenes flertalsendelser.

I det talte riksmåal ender de allerfleste fælleskjønsord i fl. paa -er: baater, bygder, viser. I landsmaalet faar de fleste hankjønsord endelsen -ar, sterke hunkjønsord
370 -er, og svake hunkjønsord -or: baatar, bygder, visor, d. v. s. samme endelser som i oldnorsk. Denne landsmaalets paradering av tre forskjellige flertalsendelser er av samme praktiske værdi som det vilde være om en landskapsmaler vilde fremstille et stykke typisk norsk dyreliv ved paa ett billede at male en flok kuer, en flok sauer og en halv snes bjørner i broderlig forening. Det kan vistnok ikke negtes at
375 alle disse dyr findes i Norge, og forsaavidt kunde ingen si, at maleren for med løgn; men bjørnen pleier nu som regel ikke at blande sig med buskapen paa den maate, og derfor vilde det hele billede allikevel bli falsk. Paa samme maate kan det heller ikke negtes at de tre endelser -ar, -er, -or findes i vore dialekter, men vel

380 at merke sjelden i samme dialekt.

Der er høit regnet 60.000 mennesker her i landet som virkelig adskiller disse tre endelser slik som i landsmaalet. Derimot er der over 800.000, som ikke kjender mere end den ene flertalsendelse -er. Riksmaalets venner kan derfor ta
385 beskyldningen for danskhet i dette stykke med stor ro. At den fælles flertalsendelse -er er ekte norsk, utviklet paa norsk grund, kan der ikke fornuftigvis reises nogen tvil om. Hvad vi derfor har at gjøre, er ikke at prøve paa at gaa tilbage til oldnorsk, men saa meget som mulig at søke at gjennomføre fællesendelsen -er ogsaa i skrift, og altsaa skrive hester, baater, stoler, akre, engler
390 osv. istf. heste, baate, stole, akre, engle osv. Paa lignende maate forholder det sig med de fleste andre norske former som landsmaalet pynter sig med. De er selvfølgelig norske, da de findes i norske dialekter, men det er meget langt fra at de er eneraadende i dialektene, og de tilsvarende former i riksmaalet er likesaa norske, skjønt ikke saa gammeldagse.

395 Den eneste grammatiske form i riksmaalet, som ikke findes i norske dialekter, er fortid av svake verber som elsket, kastet o. l. istedetfor landsmaalets elska, kasta. Hvorvidt denne vil formaa at trænge ind i den dannede tale og derfra ind i skriftsproget, er ikke godt at si. Den er endnu altfor avgjort dialektisk eller
400 vulgær til at den paa længe kan vente optagelse. Man kan vistnok allerede nu høre bygutter fra riksmaalshjem bruke slike former sig imellem, men det vil endnu gaa minst et par slegtled før de kommer ind i de voksnes tale.

I forbindelse med formene kan ogsaa nævnes de tre kjøen. Disse tre kjøen er
405 maalmændene forfærdelig stolte av. Der er da ogsaa bare ett kultursprog i verden som kan opvise maken til rigdom, nemlig tysk, og selv det i ringere grad end norsk, idet det bare er i artiklenes og de sterke adjektivers endelser at tysk taaler sammenligning med landsmaalet. Som prædikatsord er jo de tyske adjektiver og participier helt ubøielige og staar saaledes lavere endog end norsk riksmaal.
410 Mens nemlig paa tysk baade der Mund, die Tür og das Fenster bare er offen, er paa norsk riksmaal munden og døren aapen og vinduet aapent, men paa landsmaal er munnen open, døri opi og glaset ope, og mens paa tysk baade manden, konen og barnet er krank geworden saa er en norsk mann vorten sjuk, kjeringi hans er vorti sjuk og barnet er vorte sjukt.

415 Hvordan skal vi nu stille os likeoverfor denne formrigdom? Efter min mening skal vi ingen ting gjøre. Det forholder sig med forskjellen paa open, opi og ope

som med substantivenes flertalsendelser: De staar der mest til stas, og i tidens
420 løp vil man vistnok finde at den stas blir for dyr, naar de nemlig skal indprentes i
skolene. Saalænge maalet væsentlig skrives av begeistrede skolelærere og andre
velstuderte folk, gaar det nok an at opretholde systemet paa papiret. Vil
landsmaalet tænke paa at spille nogen rolle i det virkelige liv, blir det naturligvis
nødt til at opgi slike snurrepiperier.

425

Litt anderledes forholder det sig med hunkjøn i substantivene. Dette er, ialfald i
en hel del dagligdagse ord, saa livskraftig, at endog de riksmaalstalende bruker
det i løssluppen dagligtale. Hvor mange av os er det vel som aldrig sier boka,
pika, kona, gjeita o. lign. Det er derfor meget mulig, at endel av disse
430 hunkjønformer kan komme ind i det skrevne riksmaal. Det er ikke noget at
stræve efter, for der er ingen tvil om at det sproglig set er bedre at ha bare to kjønn
end tre; bedst vilde det være at ha bare ett likesom i engelsk. Men skulde et
særskilt hunkjøn virkelig trænge sig ind, saa er der nu liten eller ingen større
skade skedd, for det blir knapt over en halvhundre ord det kommer til at gjælde.
435 Der er jo nemlig intet iveien for at enkelte meget brukelige hunkjønformer kan
trænge ind i skriftsproget, uten at derfor hele den gamle adskillelse av hankjønns-
og hunkjønnsord behøver at gjennomføres. Vi ser dette med den før nævnte form
barna, som er intetkjøn flertal. Fordi om vi anerkjender en slik enkelt form, saa
anerkjender vi ikke artiklen -a i alle ord i intetkjøn flertal. Intet levende sprog er
440 regelmæssig i den forstand, at der ingen undtagelser findes. Vi traar ikke efter at
gjøre riksmaalet om til et esperanto eller lignende kunstsprog, hvor der ingen
uregelmæssigheter eller undtagelser findes; riksmaalet har tvertimot sin styrke
deri at det er et levende sprog; og som i alt levende er det ofte de vilde skud som
er de mest livskraftige.

445

Det er derfor ikke paa dette punkt at det bevisste arbeide paa riksmaalets
fornorsking bør lægges. Formene er saa forskjellige i de forskjellige dialekter at
egentlig ingen av dem, undtagen fortidsformen paa -a (kasta, elska), duger som
fællesform mere end de som allerede er i bruk i riksmaalet.

450

Men der er et andet omraade hvor de som virkelig vil riksmaalets fornorsking,
har en vid arbeidsmark, nemlig sætningsforbindelsen og særlig
periodebygningen. Det er ofte en gru at læse hvad der kan præsteres i denne
retning, ikke minst av vore offentlige kontorer. Det ene komplement efter det
455 andet dynges op mellem artikkel og substantiv, den ene bisætning slynges i den
anden slik at en ofte maa sætte sig til at analysere som en skolegut for at finde ut

meningen. Netop som jeg skriver dette faar jeg et brev fra Kirkedepartementet, som begynder saa: «I anledning av det med hr. rektorens paategningsskrivelse av
460 10. februar mottagne andragende fra N. N. om fritagelse for gebyr ved artium
iaar meddeles» osv. - Hvorfor ikke si likefrem: «Herved meddeles at N. N.s
andragende om fritagelse fra artiumsgebyr er indvilget». Det er jo aldeles
unødvendig at fortælle at andragendet er dateret den 10. februar og forsynt med
465 min paategning, for det er noget som jeg vet før, og skulde det være absolut
nødvendig at minde mig derom, saa kunde det jo ske i en særskilt indledende
sætning: «Departementet har mottat N. N.s andragende av 10. februar om
fritagelse for artiumsgebyr med hr. rektorens paategning, og meddeler herved at
andragendet er indvilget».

470 En skrivelse fra Undervisningsraadet begynder saa: «Da Undervisningsraadet i
anledning av forskjellige henvendelser angaaende indførelsen av skriftlige øvelser
i landsmaal i gymnasiet ikke har fundet føie til derom at rette nogen henvendelse
til statsmyndighetene, tilbakesendes de - - etc.» - Hvorfor ikke si:
Undervisningsraadet har ikke fundet føie (hvorfor ikke grund?) til at rette
475 nogen henvendelse til statsmyndighetene i anledning av forskjellige
henvendelser angaaende indførelsen av skriftlige øvelser i landsmaal i gymnasiet,
og tilbakesender derfor...». Og disse eksempler er endda forholdsvis uskyldige.
Der sitter folk i vore offentlige kontorer som formelig driver det som en sport at
sætte sammen kunstige skrivelser.

480 I sit interessante foredrag «Fred og forlik i maalstriden» fortæller Haakon
Løken, at de i Trondhjem har gjennomgaat og rensket ut de værste ting i byens
forskjellige vedtægter, og derved endog indsparet adskillig plads. En af disse
paragrafer lød oprindelig saa: «Om et hvert paa byens grund eller i dens havn
485 indtruffet dødsfald maa, forinden begravelse foregaar, tilveiebringes en efter et
bestemt schema av eksaminert læge utfærdiget anmeldelse, som blir at avgi til
sognepresten og av denne tilstilles sundhetskommisjonen.» Denne buket er nu
forenklet til: «Om ethvert dødsfald paa byens grund eller i dens havn maa før
begravelsen bringes tilveie en melding skreven av eksaminert læge efter et
490 bestemt skema. Denne melding sendes sognepresten, som straks sender den til
helseraadet». Endnu bedre vilde det være at si: «Om ethvert dødsfald i byen
eller dens havn maa en eksaminert læge før begravelsen avgi melding efter et
bestemt skema osv.», det vil si 20 ord istedetfor 26, og vel at merke meget
klarere.

Selvfølgelig bør vi ikke skrive i bare hovedsætninger; men vi bør paa den anden side huske paa, at bisætninger skal være til lettelse, ikke til tyngsel. Man kan ogsaa gaa for vidt i forenkling, saa det utarter til den rene maner. Enkelte nyere
500 forfattere forenkler paa den maate at de simpelthen sætter punktum og begynder den følgende bisætning med stor bokstav. Men dette er en tvilsom maate at forenkle sproget paa. - Hvad det især gjælder at undgaa er ophopning av komplement foran et substantiv. I slike tilfælde vil bruken av bisætninger netop forenkle uttrykket. Vore offentlige kontorer synes at mene at forenkling
505 bestaar i at faa saa meget som mulig ind i én sætning; den rette forenkling bestaar naturligvis i saavidt mulig at la hver enkelt sætning gi uttryk for bare en forestilling, men hver sætning behøver ikke derfor nødvendigvis at være en hovedsætning.

510 Der utkom for et par aar siden en liten bok av Severin Eskeland: Reglar og Rettleidingar i norsk maalbruk, hvori han stadig stiller op mot hinanden norsk og dansk (d. v. s. norsk riksmaal) for at vise hvor stor forskjellen er. Jeg har i en anmeldelse av denne bok paavist at de fleste av de norske vendinger som landsmaalet roser sig av, ogsaa staar til riksmaalets tjeneste, og at forskjellen paa
515 de to sprog væsentlig bestaar deri at riksmaalet har to uttryk til sin raadighet hvor landsmaalet maa nøie sig med ett. Dette viser at vort riksmaal trods sin danske oprindelse og trods al den unorskhet som det endnu er beheftet med, dog er mottagelig for fornorsking, og derfor ved en jevn utvikling kan bli ligesaa norsk, om ikke netop likesaa gammeldags, som landsmaalet.

520 Fra landsmaalshold paastaaes det nemlig stadig væk at alt arbeide med at fornorske riksmaalet er spildt møie, da det bare blir nye (norske) lapper paa gammelt (dansk) klædebon; det eneste som duger er at gaa ut fra helt norsk grundlag, og de henviser stadig til England, hvor maaleisningen i det 14.
525 aarhundred ikke foregik paa den maate at fransken blev anglisert, men ved at selve det engelske sprog med sin engelske organisme blev lagt til grund.

Ganske det samme argument mot fornorskingen av skriftsproget anvender P. A. Munch baade i den før nævnte avhandling fra 1832 og i de senere avhandlinger
530 om det samme emne. Det er som om vi skulde høre en av vore maalmænd naar Munch i 1832 siger at ved en saadan fornorsking «bliver det Product, man udbringer, endnu altid - Dansk, men naturligvis fordærvet; og hvor langt bedre er det ikke, at skrive reent end fordærvet Dansk, der dog aldrig bliver Norsk?» Og det samme gjentar han i andre uttryk i senere avhandlinger en 20 aar efter.

Men baade Munch og vore maalmænd overser en meget væsentlig ting, nemlig at dansk og norsk ikke er to sprog i samme forstand som fransk og engelsk. De er sproglig set bare to dialekter av samme sprog som endnu i historisk tid, det vil si
540 ialfald i Vikingetiden, var væsentlig fælles for Norge og Danmark. At den egentlige organisme i vort talte riksmåal er likesaa norsk, om end ikke saa gammeldags norsk, som i landsmaalet har jeg paavist i min brochure: «Er vort riksmåal et fremmed sprog?», at de syntaktiske forbindelser dels er likesaa norske som i landsmaalet, dels med lethed vil kunne bli det, kan man let
545 overbevise sig om ved et studium av Eskelands ovenfor nævnte bok; og da at paastaa at vort riksmåal ikke med tiden skulde kunne utvikle sig til et virkelig norsk sprog, likesaa eiendommelig for Norge som dansk for Danmark og svensk for Sverige, det er som at paastaa at for eksempel fransk bare er fordærvet latin. Det er rigtig nok at de norske folkedialekter, særlig paa Vestlandet og i
550 fjeldbygderne, staar det gamle norske sprog nærmere end det talte riksmåal, likesom for eksempel de sydfranske dialekter staar latinen nærmere end det franske riksmåal.

Men likesom islændingene og færøyingene av det gammelnorske sprog som de
555 førte med sig ved utflytningen fra Norge, har utviklet et for dem eiendommelig idiom, som nu med rette kaldes islandsk og færøysk, saaledes er der naturligvis ingen tvil om at der av vort riksmåal, som i sin skrevne form oprindeligen er dansk, under vore dialekters befrugtende indflydelse vil kunne utvikles et sprog som med fuld ret kan kaldes norsk. Og dette sprog vil netop ved sit sammenstøt med
560 det fremmede ha avslippt det dialektiske og forenklet sit formverk saaledes at det blir et haandterligere redskap for tanken, med andre ord, mere moderne end landsmaalet, som slæper paa en hel del gammeldagse former og sjeldne ord. Hvis vort riksmåal virkelig var et saa fremmed sprog som maalmændene paastaar, saa vilde det ogsaa søke til fremmede kilder for sin fornyelse; men det er vitterlig for
565 alle at det ikke er tilfældet. Det øser tvertimot stadig av de levende norske kilder, og optar saa at si daglig fra dem norske ord, lyd og uttryk. Den lethed hvormed riksmåalet optar og indforliver i sig det hjemlige sprogstof, er det beste bevis for at det er norsk i sin inderste kjerne, og at vi bare behøver at følge vor egen naturlige sprogfølelse for at gi vor stil norsk klang og farve. Og det skulde være
570 en æressak for enhver riksmåalsven at gjøre sit til forat riksmåalet, paa samme tid som det bevarer sin bøielighet og praktiske brukbarhet, mere og mere kan gjennomtrænges av norsk aand og kraft, saa det kan føles som vort baade i by og bygd.

575

Norsk maal maa kunne gi uttryk for alt som har rørt sig og rører sig i det norske folk. Det maa forene kraft, saa det kan mane frem for vort blik vor histories store begivenheter, med smidighet og bøielighet, saa det kan uttrykke de fineste avskygninger av nynorsk tænkning. Det maa paa den ene side ha sine røtter i
580 vore fædres tale, men paa den anden side peke med sine grener og blad mot nutiden, og være skikket til at formidle for vort folk hele den nyere verdenskultur. Det maa kunne tale jevnt og enfoldig til den ulærde, men det maa ogsaa være et brukbart redskap for dem som færdes paa aandslivets høieste stier. Men et slikt sprog faar vi ikke bare ved hjælp av nogen gamle endelser og
585 sjeldne ord. Det skapes ikke av nogen enkelt mand, hvor dygtig han end er, heller ikke ved stortingsbeslutninger eller andre paabud. Det er tvertimot frugten av slegters fortsatte arbeide, av en stadig vekselvirkning av forskjellige samfundskræfter. Det skapes av det daglige livs tale, av digteres og tænkeres aandsvirksomhet, av landmandens arbeide, av handel og industri. Det skal ikke
590 være et sprog for byene alene, men det skal heller ikke være et sprog for bygdene alene. Det skal hverken være bare mit eller bare dit; det skal være baade mit og dit, for det skal være vort, det skal være et sprog for hele det norske folk.

595

Kilde

Nielsen, Ragna, mf.l.: Foredrag holdt paa Riksmålsforbundets landsmøte 1911. Kristiania 1911.

URI

600

<https://www.virksommeord.no/tale/om-riksmaalets-fornorskning>

605

610